

SAREA: REFLEXE ONOMASTICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

MARIUS ALEXIANU
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Sel: reflets onomastiques en Roumain

Résumé : L'existence en Roumanie d'énormes gisements de sel et de nombreuses sources salées, encore exploitées d'une manière traditionnelle, constitue une opportunité remarquable pour étudier les reflexes toponymiques et anthroponymiques du référent 'sel'. Les halotoponymes et les halohydronymes roumains sont d'origine latine, slave, hongroise et turque, en pourcentages différents. L'approche part de la théorie originelle du champ toponymique de D. Moldovanu. L'anthroponymie liée au sel est presque en totalité d'origine latine ou slave. L'empreinte anthroponymique du sel en roumain est moins forte que celle toponymique.

Mots-clés: Roumanie, sel, sources salées, toponymie, anthroponymie, langue roumaine

Cercetările arheologice recente au demonstrat că, în România, recunoscută prin enormele sale rezerve de sare, suficiente a asigura necesitățile umanității în jur de un mileniu (Stoica și Gherasie 1981), au fost descoperite cele mai vechi urme de obținere a sării din apa izvoarelor sărate din întreaga lume, în urmă cu aproximativ 8000 de ani (Weller și Dumitroaia 2005). Pe de altă parte, în diverse zone din România continuă încă forme tradiționale de aprovizionare cu apă sărată și cu sare gemă, un fenomen unic actualmente la nivelul întregii Europe. Intensificarea în ultimele decenii a cercetărilor arheologice, etnografice, istorice și a celor etnoarheologice (Vitcu 1987; Ciobanu 2002; Alexianu et al. 2007; Monah et al. 2007; Alexianu et al. 2011) a fost de natură a releva numeroase aspecte semnificative pentru înțelegerea rolului copleșitor jucat de sare în evoluția comunităților umane de oriunde și de oricând. Odată cu era industrializării, a refrigerăției și, mai de curând, a globalizării, sarea a devenit un ingredient din ce în ce mai obișnuit, intrând treptat în registrul banalității cotidiene. Cercetările etnoarheologice recente din România (Alexianu et al. 2007) au relevat însă că, pentru comunitățile cu comportamente tradiționale de asigurare a subzistenței, sarea – singurul mineral comestibil – a generat un întreg univers spiritual. Sarea și-a pus o amprentă indelebilă nu numai asupra relațiilor economice ori comerciale ori asupra peisajului, ci și asupra simbolisticii ori conștiinței lingvistice. În cursul celor 1780 de anchete etnografice realizate până în prezent în cadrul proiectului condus de noi (cf. <http://ethnosol.uaic.ro/>), am sesizat o întreagă problematică legată de reflexele toponimice și antroponimice ale sării în limba română. Complexitatea acestor reflexe de-a lungul unei evoluții istorice în care interferențele etnice au jucat un rol însemnat au generat, la sugestia noastră, deja câteva studii speciale (Poruciuc 2007, 2011; Curcă 2007), în continuarea cărora se situează și prezentul demers.

Din punct de vedere metodologic, am considerat oportună studierea nu numai a toponimiei, ci și a antroponimiei generate de sare în română, tocmai pentru a urmări până la capăt amprenta sus-menționată. Totodată, ținem să menționăm că ne asumăm termenii de halotoponim și halohidronim, propuși de noi de câțva timp (Alexianu et al. 2007) și care au fost deja preluați de alți cercetători (Curcă 2007; Poruciu 2011). Mai mult, *hic et nunc*, propunem termenul de halopegonim (gr. *hals, halos* „sare” + *pege* „izvor”), pentru a desemna numele de izvor de apă sărată, spre a-l diferenția cu ușurință de termenul hidronim, ce acoperă mult prea variate semnificații (e.g. *izvor, pârâu, râu, fluviu, baltă, lac, mare, ocean* etc.). În ce privește explicarea unor fenomene toponimice complexe, am adoptat teoria originală a câmpurilor toponimice recent dezvoltată. Rezumând, eminentul specialist ieșean distinge între câmpul toponimic format prin polarizare toponimică, cel format prin diferențiere și câmpurile toponimice mixte formate prin polarizare și diferențiere (Moldovanu 2010). În prezentarea noastră, am pornit de la situații particulare pentru a construi modele toponimice generale, la nivelul documentației stadiale la care am ajuns.

Mai ținem să precizăm că suntem conștienți că încercarea noastră nu are cum să atingă exigențele exhaustivității, dar că le atinge pe cele ale unui model saturat (Sacks 1972). Materialul toponomastic a fost extras din lucrări monografice, articole și studii (e.g. Iordan 1963, 1983; Moldovanu 1991, 1992; Curcă 2007; Alexianu et al. 2007; Felecan 2010; Vișovan 2010; Poruciu 2011).

Câmpul semantic generat de referențialul *sare* este reprezentat în română de cuvinte de origine latină, slavă, maghiară, turcă, posibil și germană.

După cum se știe, lat. *sal*, Ac. *salem* a fost continuat în întreg arealul limbilor romanice: română *sare*, provensală, catalană, spaniolă, portugheză, *sal*, fr. *sel*.

Lexemul *sare* nu a generat direct niciun toponim. Totuși, cu sensul de zăcământ de sare, a dat naștere unor toponime polarizante, precum *Valea Sării* sau *Dealul Sării*.

Adj. *sărat* este asociat unor hidronime spre a se sublinia salinitatea apelor respective: *Apa Sărată, Pârâul Sărat, Lacul Sărat*. Uneori, nu se mai precizează unitatea hidronimică (*Sărata, Săratul, Sărățelul*). În sens diferențiator față de anumite ape curgătoare dulci, apar hidronime de tipul *Tazlăul Sărat, Cricovul Sărat, Râmnicul Sărat*. Același tip de determinare apare și în cazul oiconimelor, dar în sensul că pe teritoriul localității există ape sărate sau aflorimente de sare: e.g. *Cricovul Sărat, Râmnicul Sărat, Valea Sărată*. Derivat din adj. *sărat*, subst. *sărătura*, a generat o serie toponimică mai largă: *Sărătura, Sărături, Sărăturile, Sărățile, Sărățeni, Sărățica, Sărățuica, Sărățanca, Sărățeanca, Sărățel, Sărățeni, Sărățaii, Sărățânești*. Prin polarizare s-au format hidronime, precum *Pârâul Sărății* sau *Pârâul Sărăturilor, Balta Sărătura*, și toponime, precum *Vârful Sărății, Poiana Săratei, Creasta Săratei*. Prin diferențiere s-au format hidronime (din care s-au dezvoltat toponime), ce marchează începutul sau capătul unei ape curgătoare: *Gura Săratei, Gura Sărății, Fundul Sărății*. Un alt tip de diferențiere se constată în cazul determinărilor oiconimice, în cazul genitiv sau nominativ, ale unor hidronime sau toponime: *Sărățelul Bălăneștilor, Sărățelul Bercei, Sărata Banului, Sărata-Basarab, Sărata-Bungheni, Sărata-Coman, Sărata-Monteoru, Sărata-Nenciulești, Sărățeni-Coloniști*. Există și o diferențiere de altitudine: *Sărățenii de Jos, Sărățenii de Sus*. Diferențierea operează, de asemenea, în sens cronologic: *Sărata Veche, Sărata Nouă*. De natură cromatică este oiconimul diferențiator *Sărata Galbenă* (Basarabia).

Lat. *salimuria* sau *salemoria*, poate prin intermediar neogrec, este continuat în română prin *saramură-salamură*, care are sensul de „apă sărată”, fiind totodată un halopegonim (Ciorănescu 2001 s.v.). Polarizarea se constată în cazul toponimului *Dealul Salamurii* sau a hidronimului *Pârâul Saramurii*. În cazul unor izvoare de apă sărată relativ apropiate, nevoia de diferențiere a generat formule toponimice complexe: e.g. *Salamura de pe Dealul Gălean* (din Târgu Ocna), *Salamura de la (muntele) Stroi* (de lângă Slănic Moldova).

De origine latină este halopegonimul *Murătoarea*, de la care au luat naștere oiconimele *Murătoarea* și *Murăturile* (Poruciu 2011: 215).

În română, salina are sensul de mină de sare. Polarizarea se constată în cazul unor toponime precum *Dealul Salinei* sau *Pârâul Salinei* (din Târgu Ocna).

În română nu există un sinonim de origine slavă al lexemului *sare*, ceea ce explică faptul că, pentru vorbitorul obișnuit de română, terminologia de origine slavă nu este transparentă etimologic (Curcă 2007).

Slatina este un halopegonim frecvent întâlnit în arealul extracarpatic al României, mai ales în partea de nord-est. Prezent în rusă, sârbă, croată, slovenă, cehă, lexemul *slatina* este destul de frecvent atestat în sfera oiconimică, mai ales în arealul carpato-balcanic. În română, *Slatina* poate numi un hidronim sau un oiconim. De la *Slatina* s-au format prin sufixare alte hidronime și toponime precum *Slătinița*, *Slătineanca*, *Slătinicul* și *Slătunoaia*, *Slănoaia*. Halopegonimul *Slatina* a generat prin polarizare toponime, precum *Dealul Slatinei*, *Poiana Slatinei*, *Dumbrava Slatinei*, *Vârful Slatinei*, *Valea Slatinei*, hidronime, precum *Pârâul Slatinei*, și hodonime precum *Drumul Slatinei*, *Calea Slatinei*. Prin diferențiere relativă la debit s-au format *Slatina Mare* și *Slatina Mică*, prin diferențiere relativă la vechimea exploatareii – *Slatina Veche*, prin diferențiere relativă la calitatea apei sărate – *Slatina Rea*, cu sensul de „neutilizabilă”. În cazul unor izvoare de apă sărată aflate în același microareal, diferențierea a dus la formule toponimice complexe, de tipul *Slatina de pe islaz* sau, mai precis, *Slatina de pe Islazul Mihușca*. Pentru a se diferenția geografic oiconimele *Slatina* din România, s-a ajuns la formule de tip *Slatina de Criș*, *Slatina de Mureș*, *Slatina Timișului* sau *Slatina Nera*. Gura Văii Slatinei ilustrează un câmp toponimic mixt format prin polarizare și diferențiere. Prin diferențiere relativă la debit se explică hidronimele *Slătiniu(l)Mare* și *Slătiniu(l) Mic*. Alte hidro- și toponime de origine slavă cu același radical sunt *Slătior* și *Slătioara*.

Un alt toponim de origine slavă este *Slănic*, cu varianta *Sălănic*, de la care s-au format prin sufixare *Slănicel* și *Slănoaia*. Prin diferențiere se explică toponimul *Gura Slănicului*, cu varianta *Gura Slănic*. Pentru a se diferenția oiconimele *Slănic* din România, s-au adăugat determinante geografice: *Slănic Moldova*, *Slănic Prahova*.

Soloneț este un hidronim și un toponim, de la care derivă *Soloneț*. Diferențierea de vechime dintre localități apropiate a generat oiconimul *Solonețul Nou*, iar diferențierea de natură geografică *Solonețul Maidan*. Pe același radical sunt construite toponimele *Solca* și *Sorca*.

Toponimul de origine slavă *Ocna* a generat prin polarizare toponimul *Măgura Ocnei* și oiconimul *Târgu Ocna*. Prin diferențiere de natură geografică s-au format oiconimele *Ocna Dejului*, *Ocna Mureșului*, *Ocna Sibiului* și *Ocna Șugataș*.

Toponimul și hidronimul *Șieu* este de origine maghiară (< *sájó* < *só* „sare” și *jó* „râu”). Prin derivare a luat naștere hidronimul cu semnificație de afluent, *Șieuș*. Pentru a se diferenția oiconimele identice, la *Șieu* s-au adăugat determinanți geografici: *Șieu-Cristur*, *Șieu-Măgheruș*, *Șieu-Odorhei*, *Șieu-Sfântul*. Necesitatea de diferențiere a generat *Șieu Mare*.

Alte toponime de origine maghiară: *Solnoc* (Dăbâca) < Szolnoc, *Șeica* (< Zselik), *Șomfalău* < *sófalva* < *só* „sare” + *falu* „sat”).

Între oiconimele legate de sare există și unul de origine turcă (*Tuzla*) (tc. *tuz* „sare”).

În sfârșit, notăm lexemul *husca* (sare recristalizată prin fierberea apei de izvor sărat), un regionalism (Bulgăr și Constantinescu-Dobridor *s.v.*) din partea de nord a Moldovei subcarpatice, pentru care s-a propus o etimologie ucraineană (Pușcariu 1976) și una germană (Poruciuc 2007). Acesta a generat, după cunoștințele noastre, un singur oiconim medieval, azi dispărut (*Huscani*) și un singur microtoponim (*Huscărie*), în Luncani, jud. Bacău, pe locul unei foste instalații de produs huscă (Turcu 1957).

În ce privește reflexele antroponimice ale sării, am ajuns la următoarele categorii, conform unui recent și lămuritor studiu (Felecan 2010).

Nume de familie provenite din **poracle**, exprimate prin **apelative** care denumesc **indeletniciri**: *Huscariu*, *Săraru*, *Slătinaru*, *Solnițaru*, *Șugău* (< magh. *só* „sare” + *vago* „tăietor”), *Șuvagău*.

Nume de familie **detoponimice** nesufixate: *Sărățelu*.

Nume de familie **detoponimice** ce provin din toponime sufixate:

- cu sufixele **-an(u)**, **-ean(u)**: *Oceanu*, *Sărățean*, *Sărățeanu*, *Slăniceanu*, *Slătianul*, *Slătineanu*, *Solcanu*.

- cu sufixul **-escu**: *Ocnescu*, *Salinescu*, *Slănicescu*, *Slătinescu*.

Nume de familie **deapelative** nesufixate: *Huscă*.

Nume de familie **deapelative** sufixate, cu sufixele:

-**escu**: *Sarescu*.

-**oi(u)**: *Sărăroiu*, *Săroi*, *Săroiu*.

Cercetarea noastră a urmărit să evidențieze întâi de toate amprenta lăsată de referențialul *sare* (în stare solidă sau în dispersie lichidă) asupra toponimiei românești, observându-se prioritatea cantitativă a etimoanelor de origine latină și slavă. Halohidronimele și halotoponimele cu etimoane maghiare cunosc o răspândire regională. Există un singur toponim cu etimon turc. Spre deosebire de toponime, antroponimele legate de sare ocupă un loc relativ redus în ansamblul antroponimiei românești. Predomină numele de familie de origine latină sau slavă, în timp ce altele, de origine maghiară sau turcă, constituie prezențe rare. Toponimele sau antroponimele legate de sare din română necesită însă pe viitor analize mult mai aprofundate, inclusiv din alte perspective.

Bibliografie

- Alexianu, M., O. Weller și R. Brigand. 2007. *Izvoarele de apă sărată din Moldova subcarpatică. Cercetări etnoarheologice*. Iași: Casa Editorială Demiurg.
- Alexianu, M., O. Weller, R. Brigand, R.-G. Curcă, V. Cotiugă și I. Moga. 2011. Salt Springs in Today's Rural World. An Ethnoarchaeological Approach in Moldavia (Romania). În *Archaeology and Anthropology of Salt: a Diachronic Approach Proceedings of the International Colloquium, 1–5 October 2008 "Al. I. Cuza" University (Iași, Romania)*, M. Alexianu, O. Weller, R.-G. Curcă (eds.), 7–23. BAR International Series 2198. Oxford: Archaeopress.
- Bulgăr, Gh. și Gh. Constantinescu-Dobridor. 2002. *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, I. București: Editura Saeculum.

- Ciobanu, D. 2002. *Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean*. Buzău: Biblioteca Mousaios.
- Ciorănescu, A. 2001. *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de T. Ș. Mehedinți și M. Popescu Marin. București: Editura Saeculum I.O.
- Curcă, R.-G. 2007. Halotoponymes et halohydronyms dans les documents médiévaux de la Moldavie (XIVe- XVIIes). În *Las salinas y la sal de interior en la historia: economía, medioambiente y sociedad*, N. Morère Molinero (ed.), 777–784. Madrid: Dykinson.
- Felecan, N. 2010. Categoriile antroponimice: nume, supranume, poreclă. În *Onomasticon. Studii despre nume și numire*. I, O. Felecan (coord.), 81–120. Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Iordan, I. 1963. *Toponimia românească*. București: Editura Academiei.
- Iordan, I. 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Moldovanu, D. (coord.). 1991. *Tezaurul toponimic al României. Moldova*. Volumul I, Partea 1. București: Editura Academiei Române.
- Moldovanu, D. (coord.). 1992. *Tezaurul toponimic al României. Moldova*. Volumul I, Partea a 2-a. București: Editura Academiei Române.
- Moldovanu, D. 2010. *Teoria câmpurilor toponimice*. Iași: Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” Iași.
- Poruciu, A. 2007. Romanian „huscă” („Salt obtained by evaporation of Salt Water”) explained as an Old Germanism. În *L'exploitation du sel à travers le temps*, D. Monah, Gh. Dumitroaia, O. Weller, J. Chapman (eds.), 319–324. Piatra Neamț: Constantin Matasă.
- Poruciu, A. 2011. Etymological and Historical Implications of Romanian Place-Names Referring to Salt. În *Archaeology and Anthropology of Salt: a Diachronic Approach Proceedings of the International Colloquium, 1–5 October 2008 “Al. I. Cuza” University (Iași, Romania)*, M. Alexianu, O. Weller, R.-G. Curcă (eds.), 215–218. BAR International Series 2198. Oxford: Archaeopress.
- Pușcariu, S. 1976. *Limba română, I. Privire generală*. București: Editura Minerva.
- Sacks, Gerald E. 1972. *Saturated model theory*. Reading, Mass: W. A. Benjamin.
- Stoica, C. și I. Gherasie. 1981. *Sarea și sărurile de potasiu și magneziu din România*. București: Editura Tehnică.
- Turcu, C. 1957. Fabrica de huscă de la Luncani-Bacău (1817). În *Arhivele Statului – 125 de ani de activitate: 1831–1856*, 417–425, București.
- Vișovan, S. 2010. Modalități de identificare a persoanelor în comunitățile rurale de pe Valea Izei (județul Maramureș). În *Onomasticon. Studii despre nume și numire* I, O. Felecan (coord.), 219–234. Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Vitcu, D. 1987. *Istoria salinelor Moldovei în epoca modernă*. Iași: Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” Iași.
- Weller O. și Gh. Dumitroaia. 2005. *The earliest salt production in the World. A Neolithic exploitation in Lunca-Poiana Slatinei, Romania*, Antiquity, York, 79 (306). www.antiquity.ac.uk/projgall/weller/index.htm (accesat în 20 februarie 2006).